

Ой, татари в полон гнали...

Повертаючись із музейних гостин від своїх друзів-білорусів, я кожен раз беру сотні сторінок ксероксів наукових книг та архівних документів, їх записи на електронних носіях. А потім, маючи вільну хвилину, із словниками перекладаю з польської, білоруської, російської.

Так було і в цей раз. На свято Петра та Павла сіла за ноутбук і вже не вставала впродовж кількох годин, бо матеріал, який потрапив тепер до моїх рук, виявився напрочуд цікавим. Я розглядала актові книги Пінського міського суду за 1654 рік і знайшла сенсаційні документи з історії деяких сіл нашого району.

Спочатку довідалася про трагедію в селі Кухче. 9 січня 1654 року до Пінського міського суду надійшла скарга від селянина Валеріана Гричини про розгром татарами цього села. Від себе і своєї дружини Марини Достоєвської-Гричини він повідомив, що 24 грудня 1653 року декілька сотень кінних татар увірвалося в Кухче. Гричини, разом з дітьми, ледве встигли втекти.

Вороги спалили весь двір: будинок, філярварк, гумна із збіжжям, застали різну маєтність та живність, худобу, навіть вдерли бджолою з пасіки. Спалили і все село. Забрали в полон Терешка і Мишка Прокоповичів, Ілька Струковича та інших. Всього пов'язали 16 мешканців села. Валеріан Гричина наголошує, що під час набігу татари виловлювали селян із «світлимими головами». А ті жителі села, що залишилися в живих, не мають зараз їжі й житла.

сестру.

У мешканців села теж забрали чимало маєтності та худоби: коней, волів, корів, овець, свиней. А потім запалили село. Залишився лише малий «свірунок» у Гриця Клішевича.

Від імені уцілілих жителів села Андрій Телятицький жаліється суду на ту сваволю, яку вчинили татари, і просить забрати у них «тих хлопів і

маєтність». Його покази підтверджують все ті ж свідки: генерал Ян Акундовський, Ян Яблонський та Павло Диковицький. Вони пишуть, що село Задовже татари «перетворили в попіл», і знову ж додають, що рубали вороги «білоголових» людей.

Інформація вражаюча. Але від того, що я прочитала далі, у мене й дух перехопило... Ось рядки із заяви,

встановити умови перемир'я. Не згодившись із частиною цих умов і знаючи, що його послали в Москві розпочали активні переговори із царем Олексієм Михайловичем, Богдан Хмельницький із цієї комісії вийшов. А поляки з татарами домовилися, що за підсумками війни 1652-1653 років відновлюється Зборівський договір. Польща

рисівни, 1927 року народження, я почув давню легенду походження цієї назви. Суть її в тому, що під час купання татарський воєначальник загубив золоту каблучку. Не знайшовши її (бо дно було з намулом), знатний татарин зробив заляття: озерце має стати грузьким болітцем. З роками це заляття справдилося. Ось як закарбувався в пам'яті кучан далекий відгомін 1653 року.

Легенду про гору Татарку, зафіксовану в селі Нобель Григорієм Дем'янчуком, знає, напевне, кожен школяр району. Ще одне сказання про цю гору від Ходневич О. Ф., 1936 року народження, записав у Нобелі О. Нагорнюк. У ньому розповідається, як татарку було вбито біля цієї гори. «Тепер на тому місці, де вона похована, - стверджував інформатор, - нічого не росте, там тільки жовтий пісок, як волосся татарки».

Спогад жителів села Задовже про татарів зафіксований у легенді про топонім Шпікатівщина. Краєзнавці цієї школи, досліджуючи історію свого села, пишуть: «Коли топтали нашу землю татари і турки, тут відбувалися бої, а билися воїни піками (залізними наконечниками на дерев'яних палицях або гострими залізними палицями), звідси і назва Шпікатівщина».

Ой, татари в полон гнали, Всіх дівочок позаймали. Да й загнали до долини, Стали ділити по дівчині. Усім, усім по дівонці, Як по ясній зірнонці...

не мають зараз їжі й житла. Те, що заявник пише правду, підтверджували генерал Пінського повіту Ян Акундовський, Ян Яблонський та Павло Диковицький. Вони побували в Кухче і побачили, що на місці колишнього села залишилося згарище. Спалено все від малого до великого, немає ні будинків, ні збіжжя, ні худоби. Нанесено збитків на 16 сотень злотих. Бідні мої земляки...

Я продовжила свої пошуки і знайшла заяву до Пінського суду Андрія Телятицького про «незносну шкodu», яку заподіяли татари селу Задовже. У ній повідомлялося, що в грудні 1653 року татарські неприятели напали на Пінський повіт, знищили багато сіл і міст, у тому числі й село Задовже. Вони спалили в кількох місцях шляхетський двір, брали в полон і шляхтичів, і простих селян.

Андрій Телятицький детально описує, що татари взяли із собою: «худобу рогату і нерогату, коней, волів, овець, свиней, гусей, качок, курей». Забрали скрині з хатнім майном, речі із цинку, міді, срібла, золота. Нанесли збитку на 1,5 тисячі злотих.

У Марини Телятицької, дочки Костянтина Телятицького, спалили будівлі, світлиці, пекарні, хліви, стайні, возові, спалили «до ґрунту» збіжжя в стогах.

Під час набігу татарів сім'я Телятицьких втекла до лісу. Зате в полон було взято чимало жителів села. Автор заяви називає навіть їхні імена: у Гриця Клішевича пов'язали жінку, трьох синів та невістку, у Федора та Лукаша Клішевичів - жінку і одного парубка, у Павла Панасовича - жінку, у Дмитра Оксютича - жінку і двох синів, в Івана Куриловича -

перехопило... Ось рядки із заяви, зареєстрованої в актовій книзі Пінського міського суду 19 січня 1654 року під №1300: «Переді мною, Владиславом Казимиром Воїною, підстаростою Пінським, жаліються жителі містечка Нобля та їхній вїйт Стефан Величкович, що в ніч з 18 на 19 грудня 1653 року, плюндруючи Волинь, у містечко вдерлися татари і знищили його».

Прибуло декілька сотень кінних воїнів, запалили місто, до тисячі жителів узяли в полон, біля півтисячі порубали. В основному - це були чоловіки із світлимими головами.

Ті ж мешканці, що втекли з поганських рук і залишилися живими, не мають нині маєтності і худоби. Вони жаліються, що їх ніхто не захистив від такого свавілля». Ось яка трагедія спіткала славне місто Нобель та недалеко від нього села в 1653 році.

Прочитане поклало мене в подальші пошуки. Хотілося зрозуміти, чому татари потрапили на Полісся. Пояснення знайшла у «Слов'янській енциклопедії»: «Після поразки під Батогом, між Річчю Посполитою та Україною в особі Богдана Хмельницького проходили різноманітні переговори, за ширмою яких обговорювалися умови нового договору. Обидві сторони готувалися до нової війни.

Кінцева розв'язка наступила тільки осінню 1653 року, коли зустрілися великі польські та козацько-татарські сили. У кінці листопада цього року Богдан Хмельницький вважав, що поляки ослабли і їх можна атакувати. Але із цим не погоджувався кримський хан.

4 грудня 1653 року вперше збиралася польсько-козацько-татарська комісія. Вона мала

земляків...

Про ті події пише у своєму «Сказанні про війну козацьку з поляками» Самійло Величко: «... до Піни і до Прип'яті вся країна страждала від татарів. Із одних шляхетських будинків у неволю забрано дівчат і жінок до п'яти тисяч...» Серед них і прапрабабусі когось із заріченців...

Яка ж доля чекала полонених? Болтан стверджує, що «кримські татари своїх полонених продавали туркам та іншим, або відпускали за викуп».

Через кілька поколінь зберегли спогади про ті події і наші земляки. Вони зафіксовані в легендах, топонімічних назвах, піснях. Розповідь про урочище Татарка в селі Кухче записав у 2006 році від Надії Антонівни Бабейчик науковий співробітник відділу «Інституту дослідів Волині» Рівненського обласного краєзнавчого музею Олексій Нагорнюк: «Татарка милася в озері, з її руки впала каблучка. Вона її не змогла дістати, тоді те озеро прокляла і воно заросло мохом. Спочатку там були ями, потім поросла березина. А звуть і понині те місце Татаркою».

По-іншому трактує цю легенду краєзнавець Харковець Юрій Миколайович у своїй дослідницькій роботі: «Оскільки через село Кухче проходив широкий шлях зі сходу на захід, то мій край не був узбіччям не тільки вітчизняної, а й світової історії. Цим шляхом пройшли татари на поле Берестецької битви, залишивши нам назву «Татарка» для невеликого водоймища (тепер болітця, порослого листяними деревами і кущами). Від двоюрідної бабусі (нині покійної) Харковець Любові Бо-

Із цієї пісню я познайомилася минулого літа, коли впорядковувала фольклорні матеріали шкільного музею. Записана вона колишньою вчителькою нашої школи Малайчук Галиною Лук'янівною 17 грудня 1983 року в селі Морочне від Малайчук Олександри Олександрівни, 1918 року народження. Прочитавши її, подумала, що бабуса Саня (а я знала її особисто), як жінка ерудована і сучасна, запозичила цю пісню десь із інших країв. А виявляється, співалася в ній про горе і біль польської родини, дочки і сини якої стали полоненими кримських татар...

А одна зосталася, Сестра брату досталася, Вона в ноги вклонилася. Слізьми дрібними вмилася: - Ой, кому ж я достануся, З ким я в парі звінчаюся? - Ой, дівчино-рибчино, Скажи мені правдоньку, З якого ти будеш роду, З якого будеш народу? Чи з села селяночка, А чи з міста міщаночка? - Я не з села селяночка, Я не з міста міщаночка. В мого батька дев'ять синів, Я десята - одиниця. - Дяку Богу, допитався Та з сестрою не звінчався Ой, татари в полон гнали...

Ще довго в моїй уві стояла така картина: пов'язані вірвочками жінки і чоловіки в домотканому одязі, у плетених постолах серед снігів топчуть стежки в чужій землі. Важка їм судилася доля...

Валентина ТУМАШ, член Національної Спілки краєзнавців України